

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.189

UDK 81'38:821.163.4(497.6).09 Musabegović J.

Primljeno: 14. 02. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Bernisa Puriš

STILIZACIJA (RAZ)GOVORNIH ELEMENATA U ROMANU ŽENE. GLASOVI. JASMINE MUSABEGOVIĆ

*Susreli smo se u riječima kao sudbinama, i
svaki drugi oblik susreta je nevažan.*

Jasmina Musabegović

Cilj je ovoga rada analizirati i interpretirati lingvostilistička sredstva kojima se gradi svijet romana *Žene. Glasovi. Jasmine Musabegović*. Kao glavna stilistička osobina romana u radu se analizira i interpretira njegova razgovorna stilizacija. Polazi se od pretpostavke da se (raz)govornost/usmenost, kao jezičko-stilistička značajka romana, ponajprije ostvaruje na sintaksostilističkoj razini. U tom pravcu posebno se istražuju elementi ekspresivne sintakse, kao što su (raz)govorna (usmena) dužina rečenice, eliptične, nominativne i parcelirane rečenice te sintaksička ponavljanja i gomilanja. Navedena se sintaksostilistička sredstva istražuju kako bi se ukazalo na njihov stilistički potencijal u revitalizaciji tonskih, ritamskih, intonacijskih i intenzitetskih vrijednosti govorenog jezika na temelju kojih se generiraju romaneskni *glasovi* kao narativni subjekt romana. Također, kao značajna sredstva kojima se prenose emocionalno-ekspresivne (afektivne) i intenziviraju semantičke vrijednosti rečenice (iskaza) u radu se istražuju eksklamativne te ekspresivne upitne rečence. Pritom se naročito ukazuje na to da upitne rečenice, osim što nastupaju kao elementi ekspresivne sintakse, imaju značajnu otvaračku (kataforičku) vrijednost u razvijanju pripovjednih sadržaja romana. Pored toga, u radu se ukazuje na stilističke mogućnosti i vrijednosti vernakularnog idioma u stilizaciji romanesknog iskaza narodnom ekspresijom.

Ključne riječi: Jasmina Musabegović; *Žene. Glasovi.*; stil; stilizacija; razgovorni stil; vernakularni idiom; ekspresivna sintaksa

UVOD

Književnost uspostavlja odnos s različitim funkcionalnim stilovima, žanrovima i tekstovima. „Fikcionalni okvir unutar kojeg se ta razmjena odvija“, prema riječima Anere Ryznar (2017: 66), „dopušta da taj odnos podjednako bude odnos preuzimanja i citiranja kao i odnos oblikovanja prema nekom diskurznom obrascu (stilizacija).“ Pojam *stilizacija* Marina Katnić-Bakaršić (2007: 113) određuje kao postupak „oponašanja jezičnih sredstava karakterističnih za neki tip jezične realizacije u svrhu ostvarivanja određene umjetničke funkcije“. Osim oponašanjem neke forme (žanra), stila nekog pravca, nekog djela ili pisca, stilizacija se može prepoznati i kao specifična govorna karakterizacija (Ibid.)

Jezik romana *Žene. Glasovi*.¹ Jasmine Musabegović autentični je (raz)govorni/usmeni jezik kojim već na samom početku romana, tehnikom unutrašnjeg monologa (usp. Dželimović 2020), progovara protagonistica, slikarica Nizama²:

„Tebe znam, Abdurahmane. Ostali su nam drugdje kopani. A živi, svuda po svijetu se raspršili.“
(7)

Nizama, simbolički smještena na čempres, razgovara s glasovima i mrtvih i živih ratnih žrtava svoje porodice ispisujući tako ratnu povijest porodičnog stabla. Sukladno tome roman se ostvaruje u svome višeglasju, što sugerira i sam njegov naslov.

Svijet romana *Žene. Glasovi*. svoje postojanje duguje dobrim dijelom samom jeziku koji ga aktualizira i artikulira činom govorenorazgovorne (usmenorazgovorne)³ stilizacije pripovijedanja. U ovom radu zanimat će nas jezičko-stilski identitet romana s obzirom na jezičke razine na kojima se stilizacija razgovornog jezika u romanu najočiglednije ostvaruje. Poći ćemo od pretpostavke da usmeni govor prijelazom u romaneskni, pisani medij, postaje subjekt, odnosno ‘jezičko biće’ koje više *jest*⁴ nego

---

1 Književna je kritika roman *Žene. Glasovi*. Jasmine Musabegović ocijenila kao roman koji „po tematici slijedi liniju psihološkog novohistorijskog romana“ (Žujo 2011: 158).

2 Jedna je od karakteristika razgovornog stila, kako to navodi Josip Silić (2006: 114), „oslabljena uloga uvodnih rečenica (rečenica koje uvode u upravni govor)“. Razgovorna je osobina „uvodenje govora *in medias res*“. „Time govor ‘sam sebe’ i začinje i razvija i objašnjava.“ Prema Silićevu mišljenju: „Sve to govori o tome da tekst razgovornog stila nije organiziran po načelima narativnih, nego po načelima dramskih tekstnih sekvencija (ali bez didaskalija, tj. autorovih tumačenja ponašanja likova i uputa za izvođenje drame).“

3 Pojam *razgovorni* Silić (2006: 109) definira kao govorenorazgovorni (ili usmenorazgovorni) i pisanorazgovorni oblik govora.

4 Drugim riječima, ovdje će nas zanimati „način na koji nam neki tekst, osim onoga što *govori*, dopušta da zamijetimo i procijenimo ono što *jest*“ (Genette 2002: 7). A to *jest* u romanu Jasmine Musabegović nije ništa drugo nego subjekt čiji se jezik, u koji on unosi kako psihološki (afektivni) tako i kulturalni dio svog bića, artikulira dikcijom usmenog idioma, u koji se stapaju svi glasovi romanesknog svijeta.

što znači te da se kao takav u romanu *Žene. Glasovi.* najbolje očituje na planu ekspresivne sintakse.

ANALIZA I INTERPRETACIJA

Usmena stilizacija pripovijedanja u romanu *Žene. Glasovi.* stilistički je postupak koji se ostvaruje kako u pripovjedačkom prvom licu jednine, usljed čega se razvijaju monološke sekvence romana, tako i glasovima likova s kojima protagonistica Nizama razgovara, sljedstveno čemu se uspostavljaju njegove dijaloške i dramske sekvence. U oba slučaja govorena inačica razgovornog stila posebno je vidljiva na planu rečenice (iskaza).

Autorica se u romanu koristi trima dominantnim postupcima usmene stilizacije rečenice, a to su 1) (raz)govorna dužina rečenice; 2) ekspresivne upitne i eksklamativne rečenice; 3) vernakularni idiom kao osnova stilematičnosti rečenice.

(Raz)govorna dužina rečenice. Usmeni govor karakterizira pretežnost jednostavnih rečenica nad složenim. U sljedećem primjeru, koji se sastoji od sedam rečenica, najduža, sedma, rečenica sastoji se od 23 sloga⁵, dok su ostale rečenice znatno kraće i ne prelaze više od 12 slogova, što je obilježje govorne sintakse. Parataksno povezane rečenice, brzo, intenzivno kretanje kratkih rečeničnih sadržaja djeluje kao ekvivalent unutrašnjim ritmovima subjekta govora. Naime, njihovim dinamičnim nizanjem uspostavlja se ubrzan ritam, pojačava intenzitet i povisuje intonacija – tako govorno organizirani rečenični sadržaji postaju indikator rezignacije i beznađa kao unutrašnjeg ritma govornog subjekta:

(Hasan)

“Znam da čekaš moju riječ. Ali ja više riječi, Nizama, nemam. Preklano grlo ne pjeva: samo krklja. Drugi pišu i svjedoče. Ja ne mogu. Pusti me. Pokušaj bez moje riječi ući u moje slike i misli što ih nosim.“ (88)

Osim toga, govorenu dužinu rečenice karakterizira eliptičnost, potom osamostaljivanje rečeničnih konstituenata ili njeno parceliranje, zatim postupak gomilanja i ponavljanja usljed čega se konstituiraju i specifični ritamski i intonacijski kvaliteti rečenice (iskaza).

Razgovornost *eliptičnih rečenica* temelji se na postupku oduzimanja redundantnih rečeničnih članova pri čemu se rečenica svodi na informativno i afektivno težište

---

5 Prikladna dužina cjelina koje slušalac može bez teškoća primiti ne bi smjela prelaziti 20–25 slogova. Informativnost poruke smanjuje broj slogova u jednoj cjelini dobro oformljene govorne poruke (Vuletić 1980: 128).

riječi (usp. Puriš 1998):

„Znam da će sada gruhnuti granata u njihovu kuću i stresti je do temelja. Nigdje se ne mogu sakriti, ni spustiti. Geleri me mogu prije dolje dohvatiti nego ovdje gore. Gore mogu komadi. Da mi je za zmijom i da se uvučem u sigurniju rupu od temelja Bunićeve kuće. Prasak, kao prasak vasiona. Usred srijede. Nadam se da nikoga nije bilo u kući.“ (24)

Onda kada je potrebno uspostaviti dinamiku smjenjivanja *glasova* predstavljenih upravnim govorom, Jasmina Musabegović upotrijebit će eliptičnu rečenicu kao dinamičnu inačicu (raz)govornog stila:

„Ispod nje: „Dosta više nje, Nizama, znam kuda idu vaše riječi. Nisam ja prvi povukao temeljac da se ona počne polahko i neprimjetno rušiti.“ (36)

Intonacijski moment u procesu *parcelacije* rečenice podrazumijeva interjunktorno osamostaljivanje njenih dijelova (sintaksema i/ili klauza), a pozicioni – njihovu finalnu poziciju (postpoziciju) u odnosu na baznu komponentu od koje se oni (parcelati) odvajaju/osamostaljuju (usp. Puriš 2003). Tako u sljedećim primjerima sama struktura rečenice postaje nosilac razgovornosti. Ekspresivna pauza signalizirana tačkom intonacijski ‘prelama’ rečenicu te daje ritam i pojačava značenjske sadržaje osamostaljenog rečeničnog dijela:

„Ja, slikarka iz svijeta, došla u ono gdje sam bez ostatka. I Muha, također.“ (7)

„A moj je izum ovaj čempres koji je sastavljen ustvari od dva. Nižeg i višeg.“ (19)

„Možda i ne treba da ti kažem. Ali treba u ovaj kalem da ispišem, pa time i tebi poručujem. Da se i ja i svi smirimo. Samo se nesmireni, u svojim glasovima i porukama što ih ovaj vrh gore hvata, javljaju. Guraju se u njega. I bivši i sadašnji.“ (20)

„Ne traži ptice u svom kalemu kao tajne znake suštine. Nema ih. Sve su odletjele osim golubova. A grabljivice? Ni njih nema. Nemaju šta da tamane. Razorna buka oružja ih otjerala. I glad vjerovtno. I posječena stabla i šume.“ (55)

„Ja ne mogu s tim da se nosim. Koliko bola i straha stane u jedno oko, a oklijevanja u ruku. (...) Mene samo zanima jesu li moji svi živi. I hoću li ja ostati, sama kao suha grana na ovom stablu, također živa. Tajna umjetnosti mi ne treba. Ničemu.“ (112)

Nominativne rečenice – kao strukture koje vrše funkciju rečeničnog saopćenja bez verbum finituma, u kojima su, dakle, izrečene samo supstantivne riječi – obično

se smatraju elipsama u širem smislu (usp. Puriš 2015). Nominalizaciji (supstantivizaciji) je u romanu ponekad namijenjena uloga nerazvijene dramske didaskalije, ponekad ona poprima obilježje sceničnosti, a ponekad efekat filmskog kadriranja:

„Razdvojiše, na jednu stranu žene i djecu, a na drugu muškinje.

Tišina se prolomi vriskom. Zapomaganje. Rastanak.“ (83)

„Masakr. Jauci na nebu i u kalemu. Metež.

Ali pratim i druge glasove. Jauci i kuknjava bližnjih koji u glasu što prenosi radio, razaznaju glasove svojih. Prepoznaju ih.“ (113)

Kontaktno **ponavljanje** riječi, u sistemu stilskih/retoričkih figura definirano kao *epizeuksa* (Vidjeti Bagić 2012), kao obilježje (raz)govornosti rečenice u romanu *Žene. Glasovi*. upućuje na gradacijski organizirano pojačavanje značenjskih sadržaja riječi. Kako pokazuje sljedeći primjer, stilističko obilježje po kojem se značenjski diferenciraju i gradiraju epizeuksom ponovljene riječi jeste intonacija, naime, drugi član, koji je naglašen i restriktivnim prilogom *samo*, izgovara se povišenim tonom pri čemu se pojačava njegova semantičko-stilistička vrijednost:

„Ponekad, samo ponekad, pogledali bi se šutke (...)“

U narednom primjeru uz epizeuksu (*pričaj, pričaj*) ritmotvorni efekat postignut je i okruženjem, odnosno figurom *ciklos* (*Riječ ... riječi*), tj. ponavljanjem iste riječi na početku i na kraju govornog odsječka:

„Hajde, pričaj, pričaj. Riječ će te odvojiti od stabla. Ono je nijemo, ti nisi. Okupi se na riječi.“ (26)

Prethodni primjeri pokazuju da ponavljanja riječi imaju ritmotvornu ulogu i intonacijski gradiraju emocionalno stanje govornika. Takav je ritam emocije posebno uočljiv onda kada je ona rekreirana anaforičkim ponavljanjem. *Anafora* produžuje rečenično tempo, a intonacija i intenzitet ističu emocionalnost u glasu govornika:

„Bože, samo neka to ne bude moj brat!

A onda će naglas:

Ja sam mu i sestra i mati. Ja sam mu i tetka i dajdža, i nana i amidža. Nisam ga rodila, ali ja sam ga odnjihala. Iz onog rata ga iznijela na ovim rukama. Ja sam ga očuvala. Ja sam više od majke.“ (115-116)

U teksturi romana *Žene. Glasovi*. govoreni tip razgovornog stila podržavaju i *kombinacije* različitih *postupaka ponavljanja* rečeničnih dijelova. Tako se u narednom

primjeru – stilom govorenog rečeničnog kvantiteta, ritma i intenziteta – rekreira, ozvučuje i intonacijski gradira patos u govornikovu glasu. Taj se stilistički izvod ovdje ostvaruje anaforičkim ponavljanjem intenzifikatora *i*⁶, zatim ponavljanjem formalno i značenjski iste (*tajna*), ali i oblički različite riječi (*i tajna tajne; stablo – stabla*, dakle u poliptotonskom ponavljanju), potom distaktnim (epanaleptičkim) i inverzivnim ponavljanjem riječi (*nebeska zraka ... tajna nebeska*), antitetičkim ponavljanjem (*bivših tvojih – budućih tvojih*) te, na kraju, ponavljanjem cijele klauze (uz variranje kategorije vremena):

„Noću, pod zvijezdama naslonit' se na stablo i postati stablo, tada osjećaš bruj listanja i zrijenja. I u svom tijelu osjećaš i svoj krvotok i krvotok živog stabla: to kola nebeska zraka. I tajna nebeska, i tajna zemlje, i tajna svega živog i tajna kuće pod kojom zmija spava, i tajna tajne bivših tvojih koji su u ovoj kući stanovali, i tajna budućih tvojih koji će u ovoj kući stanovati.“
(36)

Usmenoj je stilizaciji na sintaksičkome planu jezika romana svojstven i postupak **gomilanja** rečeničnih dijelova. U tom pravcu nerijetko se ostvaruje **distribucija**. To je sintaksostilistički postupak dodavanja ili nagomilavanja homofunkcionalnih riječi od kojih je prvi ili posljednji član *supstiuent* svih ostalih (usp. Kovačević 2000). Ovaj je stilistički postupak najčešće kombiniran s ponavljanjem. Izdvojit ćemo primjere iz kojih se vidi kako se uz homofunkcionalno distribuirane riječi ponavljaju one relacijske koje, kao intenzifikatori značenja distribuiranih riječi, imaju vrijednost isticanja i potenciranja intonacijske linije iskaza svojstvene usmenom govoru:

„Postepeno, ostale su najviše njene ruke i noge ovdje. Ruke su plesale **po svemu**: po juhci kad je razvlači i posipa nadjev, po podu kada ga riba, po kravi kada je muze, po polju koje gazi i pali, po čilimu bose noge ili u priglavcima na vrhu prstiju, po stablima da dohvate najdalje vočke kako ne bi propale, tada i ruke i noge su uzajamno plesale, po travama koje je gurala u haljine da mirišu i ne uđe moljac. Bila je ona stalno u mojoj kući, jer je ovo njen dom iz kojeg sam je istjerao. (100)

Ne diraj u najdublje tajne.

One će odrediti i misao, i boju pogleda, i pokret ruku, i sve, osjeniče čak i hod i treptaj, sve to slikaj, slikaj njihov iskaz, ali njih same ne diraj. Dobićeš tek bijelu svjetlosnu traku iz umirućeg oka od koje ćeš moći napraviti, kao Malkovič bijeli križ, ti – bijelu zvijezdu. Tajnu ne. Ništa

6 Ivan Ivas (1988: 157) smatra da količina govora prirodno ukazuje na važnost predmeta govora: „Umnožavanjem se izraz produžuje i pojačava te se količinom govora (količinom vremena posvećenog predmetu govora) signalizira važnost sadržaja za govornika i njegovo nastojanje da ga jednako važnim prime i oni kojima je govor upućen.“

bubreg, srce, pluća ne znače izvađeni i zaustavljeni, tek amorfnu masu znače. Oni znače **u svom činjenju**, kako kisik unose u krv, kako krv čiste od otpada, kako razmjenjuju materiju i unose je i kao energiju i kao materiju. Po **činjenju** tek znače. Tako i tajne. Posredno tek tijela dobijaju.“ (58-59)

Po svom intonacijskom reljefu i rečeničnom kvantitetu distribuciji je slična **kumulacija**, koju, za razliku od distribucije, karakterizira *referencijalna sinonimija* (Kovačević 2000: 150). Kumulacijom se u sljedećem primjeru uz ritmiziranost nagomilanih riječi-sinonima potencira afektivnost *glasa* Nizaminog djeda Abdurahmana, koji pripovijeda o nestanku svoga sina Ibrahima:

„Znao sam ja, tada sam znao da njega više nema, da je on umro, poginuo, nestao, preselio na najteži način (...).“ (40)

Roman završava Nizaminim monologom u kojem se njen govor sada postepeno mijenja. Naime, govorni ritam koji prati emocionalnu misao (stav) dijeli se na tri dijela. U prvom je dijelu niz pitanja koja traže odgovor, drugi je dio povezan s prethodnim rastavnim veznikom *ili*. Veznik *ili* efektno uvodi misaono-emocionalne sadržaje kojima se izražava sumnja ili rezignacija. Ti su sadržaji stilistički organizirani u kumulacijski tip gomilanja (*u kuloarskom žamoru susreta, nazdravljanja, upoznavanja*). U istom, kumulacijskom, ritmu ostvaruje se i treći dio monologa (*Svako grabi da se što bolje predstavi ... da bude pozvan ... da ostvari ... da ne propusti ... da se progura i plasira*), pri čemu postupak kumulacije, s efektom iscrpnosti i analitičnosti, počinje djelovati kao argumentacijsko-polemički diskurs⁷, odnosno kao misaono-emocionalni rezime cjelokupna djela:

„Ali ta me riječ ubija iz straha da će ona biti naš usud. Niko ne može da je uzme, ni u mislima ni u osjećanjima. Brzo je se oslobađa, jer njen teret zatire. Da li su i ostali uhvatili, na tom književnom susretu, tu sudbinsku rečenicu? Prebiraju li po sebi, šta li je kod njih suštinska riječ? Sviju je postojanje. Ali pojedinačno, šta je i koja je ta njihova sudbinska riječ? Ili se ta izgovorena rečenica izgubila ubrzo u kuloarskom žamoru susreta, nazdravljanja, novih upoznavanja u kulturnom turizmu. Svako grabi da se što bolje predstavi, opet da bude pozvan, da ostvari više veza i proširi mrežu novih susreta gdje će biti pozvan, da ne propusti ni tajne ni javne pozive druženja, da se progura i plasira. Ko ostaje u čoškovima i promišlja nešto od onoga što se čulo? Ovi ljudi riječi, drže samo do svoje riječi, a ne i do tuđe.“ (166)

---

7 O stilističkim efektima kumulacije vidjeti u Bagić (2012).

Ekspresivne upitne i eksklamativne rečenice. Kao drugu značajku u postupku razgovorne stilizacije pripovijedanja u romanu *Žene. Glasovi.* izdvojili smo pitanja i eksklamacije. Budući da upitni iskazi traže odgovore, oni zapravo imaju otvaračku (kataforičku) ulogu u strukturi teksta i na najbolji nači utječu na razvoj njegovih pripovjednih sadržaja:

„OTKUD PTICE SADA U KALEMU, TEŠKE PTICE GRABLJIVICE ŠTO ČEPUTAJU KRVAVU MASU?

Nisu slučajno, tako je počelo. Taj vrisak iz nebodera prvi se pred rat čuo u mom stanu. Postoje veliki i pravi predznaci, svako narodno predanje i time počinje. I ovdje su bili veliki i u isto vrijeme tihi predznaci. Ovdje.

Prvo smo, odlazeći na posao, zaticali pred našim neboderom razbacano golubije perje (...).“ (51)

Pitanje kao snažno izražajno sredstvo u romanu ostvaruje akustičku (vrisak rekreiran kao grafostilem – verzalnim slovima), emocionalnu, tematsku, strukturnu vrijednost te posebno stilističku vrijednost metaforičkog i simboličkog nagovještaja, kako se to može vidjeti i iz prethodnog navoda. Upitni je iskaz izražajno sredstvo koje u romanu počiva na ponavljanju i variranju te tako postaje osnova ritma cjelokupne romaneskne strukture, ključ njenog smisla i recepcije. Velika slova kojima su ispisana pitanja govorenju daju sadržaj glasnog dozivanja i molbe:

„GDJE SU MI SAD DJECA?

Opet ona na kalemu. Sjaši i ti i tvoja djeca i tvoja mati.

NIKAKO DA IH ZAJEDNO NAĐEM – STALNO JEDNO GUBIM. TO PREKO TVOGA KALEMA PITAM, ZNA LI NEKO GDJE OSTAVIH DJECU, A GDJE MATER?

Evo, pitaj. Neka je kalem otvoren da odgovori. Napasnica. Njoj živi, i navalila gdje su, a toliko pobijenih, pa ne pitaju.

POBIJENI ZNAMO GDJE SU: ILI NA ZEMLJI ILI U ZEMLJI, ŽIVI SE TRAŽE.“ (34-35)

„LJUDI, JESTE LI MI VIDJELI MAJKU? STANITE, RECITE!

Sudariše se treptaji Safijini i moji. Ne znam da li su oni sadašnji, ili odvojeni, otrgnuti i bajati pa lebde u ovom vazduhu. Safija trepće kao odgovor: „Ženo, pa maloprije si tražila djecu, a sad tražiš majku.“ Žena ne odgovara, znači to je bajati otrgnuti vrisak što luta ovim krševitim padinama pa ga moj čempres načas zapiše.“ (69)

„LJUDI? JE LI MI KO VIDIO MATER GDJE JE OSTALA? LJUDI, VIĐOSTE LI MI DJECU? VILDANU I DŽENANU.

Ove dvije rečenice se vremenski ne podudaraju. Moj kalem hvata titraje ne vodeći računa o vremenu. Tjeram one zastarjele boli i nevolje nesmirene. Obajatile su, ali su iste. Ima ih

odvajkada. Čuva ih nebo i vazduh, samo im treba pogoditi talase. Ja hvatam one što me se tiču. One što istu muku muče.

Ljudi? Čuli ste li moju mater? Fatima zbori da se samo na riječ mogu okupiti, a ja ni grla ni riječi nemam, oboje mi je ukinuto davno. Pri prelazu. Zato pričam s nemuštim mrtvim mojima što su u ovom haremu ukopani.

Useljava se u kalem opet onaj glas, onaj glas, nejak već i ustijnjen: VIDJE LI MI KO MATER? POD SMOKVU SAM JE SPUSTILA. VIDJE LI MI KO DJECU? KRAJ KOŠĆELE SAM IH OSTAVILA.“ (101-102)

„LJUDI, JE LI MI KO VIDIO MAJKU? OSTAVILA SAM JE POD SMOKVOM!

Opet ona žena što zapomaže.“ (140)

Prethodni primjeri ilustriraju uskličnoupitne rečenice razgovornog stila satkane od tonova i naglasaka koji se stalno podižu, pojačavaju, isprepliću i stišavaju (*onaj glas, nejak, već usitnjen*).

U sljedećem primjeru scena nije jednostavna deskripcija, već *sintaksa krika*, akcija riječi: „same riječi su akcija“, kako bi to rekao Petar Guberina (1952: 172), odnosno jezik je ovdje agens. Sadržaj – dramatičnost majčinog vriska – grafostilemski je oživljen:

„Ne...di...me!

To je jasan vrisak, a ne slika u mom kalemu.

Vrisak je jedina riječ što je imamo. Ostalo je šutnja, odnosno profani dogovor oko održanja života. (...)

Ne...di...me... Iz utrobe, iz pramaterije, iz svih glasova i grla u horu. Razdire utrobu njenu i svijju, i utrobu zemlje same. Ali povezuje u jedno jedinstvo cijeli neboder. To je ono zajedničko što ga drži uspravnog do vrha, uz pratnju i vrisak na svakom spratu: ne podrum, ne glad, ne studen, ne potraga za vodom i drvetom. Ne, taj zajednički vrisak je ono po čemu smo isti, po čemu se prepoznajemo.

Kako će neko ko nije ovo iskusio razumjeti? (...)“ (50-51)

Prethodni primjer završava se retoričkim pitanjem. *Retoričko pitanje* oživljava govor, potiče sagovornika na razmišljanje, upućuje na različita misaono-emocionalna stanja govornika. Upravo zbog navedenih i sličnih osobina retorička su pitanja u jeziku romana Jasmine Musabegović čest postupak ekspresivne sintakse:

(Nizama)

„Majko, panika, ja sam stvarno stablo i smola iz mene, iz straha, izlazi. Hoće li to iko primijetiti, hoće li iko pokušati da me odvoji dok je to moguće.“ (26)

„Ja ne mogu s tim da se nosim. Koliko bola i straha stane u jedno oko, a oklijevanja u ruku. (...) Mene samo zanima jesu li moji svi živi. I hoću li ja ostati, sama kao suha grana na ovom stablu, također živa. Tajna umjetnosti mi ne treba. Ničemu.“ (112)

(Safija)

- Moj sin, moje sve kuće. Kućo moja, moj Fahrudine.

U jednoj ruci šći u drugoj unuka-šći kao dva klasića iskočismo u donjem selu. Ljudi nas prihvatiše, ovdašnji. Ne iz našeg donjeg sela, već onog niz Bosnu. I u kuće nas uvedoše, nahraniše i smjestiše, a ja još ništa ne znam. Kako nisam znala? Kako nisam bar tada osjetila? (67)

(Nedžba)

„Boga mi, svi se vi, ko ovaj Mirza, držite meni za dimije, i ti, Hasane, i ono dvoje, svekrva posebno, kao da sam ja neki stub. Ih, majko, a za koga ću se ja prihvatiti! Drži me barem zbog njih. (...)“ Tako bi i neke druge rečenice doturila, samo da izađu iz nje: „(...) Šta li će sa nama biti, tugo moja. Zar je svijetu stalo da nas sviju pobiju?“ (95)

Retoričko pitanje i retoričko obraćanje djeluju kao snažna ekspresivna sredstva koja doprinose retoričnosti diskursa, naglašavaju afektivnost iskaza, dajući mu obilježje patosa. Kako se može vidjeti iz prethodnih primjera, to su glasne forme kojima se u romanu *Žene. Glasovi.* izriče, pretežno, raspoloženje bolne neodređenosti, neizvjesnosti i straha.

Vernakularni idiom⁸ kao osnova stilematičnosti rečenice. Stilizacija, kao metakreativni postupak, najmanje je dvoglasna (postoji prototekst i po njegovom obrascu ostvaren metatekst) (usp. Katnić-Bakaršić 2007). U stilematičnim je rečenicama romana *Žene. Glasovi.* ostvarena koegzistencija dvaju govora – standardnog i narodnoga govora (npr. suodnos općeupotrebne i narodne / regionalne leksike i frazeologije). Stilematičnost se rečenice u romanu temelji kako na vernakularnoj leksici i frazeologiji tako i na gramatici.

---

8 Pod vernakularnim idiomom Joško Božanić (2019: 21) podrazumijeva idiom koji je određen „govornom komunikacijom, pripadnošću oralno-auralnoj kulturi, pa je stoga njegov izražajni fond, kao kolektivni jezični tezaurus, podloga jezične kreacije u kolokvijalnoj dijaloškoj komunikaciji kao i stvaralačkom poetskom jezičnom činu u usmenosti i mediju pisane riječi“.

„Adem, crn mu obraz bio, osta tamo surgunleisan, nikad se ne javi. (...)

Hoćeš ga jer je nesretnik. Jah, jah, jer si i ti surgunleisana u taj tamo njihov svijet. Da vidiš je li to isto. Prizovi ga sama, ja neću. Odoh.“ (33)

„Klanjam rani sabah i kad god klanjam, umjesto da mislim samo na Boga, preda mnom lebdi moja kuća i kuća mojih sinova. Na brijegu je i ja sam odozgor uvijek gledala u rijeku. Ne ovu tvoju što teče dolje, već onu gorikance što teče. (...)

Svi smo mi golemi rod u ovoj nesreći. Vodom me valjda moj dah i njegov uzdah doveli do tebe. Što se ljutiš, bona? Sve ja tebe razumim. Sin mi je poginuo, bona, a zeta zaklali. Vascijele noći ne spavam, pa zato jedva čekam rani sabah da spojim moj dah i Njegov uzdah.

Izbjeglica sam. Kad su iznenada nahrupili na nas, bježali smo niz rijeku. Vikali su ljudi: „Safija, Safija, eno ti kuća gori.“ Biži ba, kakva kuća, brojala sam čeljad, muškinje, ženkinje, moje, unučad, a najviše unuku-šći Hasibu. O njoj ću potljen.“ (62)

„To samo ova mala ženica, kao čigra zna, valjda joj se stalno to mulja po glavi, i jednom mi je u mimohodu, bez povoda to istresla: ‘Veća je sreća što si ostao živ, već bol što je neko najbliži strado. Osim majci dijete, valjda. Eto što ti je insan, pih, valahi, Hasane, pih...’“ (95)

Osim što navedeni primjeri pokazuju narodni govor s elemenatima ekspresivne sintakse i karakteristične leksike, oni ilustriraju i različitu fonemski oneobičajenu leksiku u odnosu na standardnojezičku formu leksema. Tako se vernakularni stil rečenice ovdje ostvaruje i karakterističnim kolokvijalnim te posebno regionalnim riječima koje se oformljuju po principu restriktivnih, adjekcionih i supstitutivnih fonometaplazmi (npr. *strado*, *gorikance*, *razumim*, *biži*, *šći*, *potljen*).

Posebno su upečatljive rečenice s vremenskom klauzom koja se uvodi veznikom *ha* (čim/kad); zatim karakterističnom upotrebom veznika *jal* (ili) u nabranjanju; također, autorica upotrebljava stilističke mogućnosti i nekih drugih kratkih riječi svojstvenih narodnom i/ili kolokvijalnom iskazu, npr. karakteristične uzvike (*jah*; *ma, ja*); poticajnu česticu *de* (: hajde), pretežno uz vokativ; prilog *haman* i slično:

„**Ha** počnem, on se okrene, kao da je čuo moj glas i pogleda me nasmiješeno. Kako on zna, živa bila, da sam ja začela pjesmu. On zna i kad progovorim, odmah se okreće putmene. Ma, ja, ma ja, zna on kako ja treperim, ko taj tvoj kalem. Ja samo treperim, a on tačno na nebu i u tebi ispisuje moju istinu. Eto. Ti to umiješ. Dobro si i tačno napisala.“ (65)

„A **ha** ona izide u čaršiju ili u kona, ja brzo pitu s krumpijerom, ali naguljenim, razvijem. (...) Snaha ronda te kora, prljavština, te maslo, premasno, snažno... A ja šutim i nudim je: ‘**De, snaho**, samo te snaga može i održati.’ I ona voli ovako, ali nije moderno. Još sa šeničnim brašnom.’ (67)

- Ćamil-aga, ti **haman** svake hefte imaš po jednu kravu za prodaju. Dobra ti ova šarulja, daj da je odmah pazarim. (74)

„Tad se žene nisu mirisale. Njihovo **mišće** je bilo cvijeće koje su znale utrljati u ruke i po vratu. Usput ga uberu, kad sav posao završe, **jal'** ružu, **jal'** katmer, **jal'** zambak, kako je šta procvalo u bašči: natrljaju ruke i vrat, i zadjenu za uho preko šamije.“ (91)

Neposrednost glasa narodnog pripovjedača ostvaruje se i upotrebom posesivnog dativa, naprimjer:

„Znaš li ili ja treba da ti kažem ko je žena što se hvatala za moje noge i koju sam i protiv sebe izvukla bedrima?... Jah, Hatidža, Tidža, Alibegova, **brata ti** prva šći iz prvog braka.“ (20)

„**Njoj** živi, i navalila gdje su, a toliko pobijenih pa ne pitaju.“ (35)

Sintaksostilistički potencijal vernakularnog idioma Jasmina Musabegović upotrebljava prije svega s ciljem govorne karakterizacije likova čiji se govor prenosi, odnosno čiji se *glas* u romanu aktualizira.

ZAKLJUČAK

Stilizacija književnoumjetničkog teksta *Žene. Glasovi. Jasmine Musabegović* potvrđuje se osobinama govorene (usmene) inačice razgovornog jezika. U radu je analizirana sintaksička razina razgovornosti te je ustanovljeno da se ona na planu rečeničnog kvantiteta očituje u ostvarivanju jednostavnih, eliptičnih te parceliranih rečenica svojstvenih razgovornom stilu, a koje proizvode ekspresivne ritamske i intonacijske kvalitete sukladne romanesknom svijetu koji aktualiziraju i artikuliraju. (Raz)govornu sintaksu u romanu *Žene. Glasovi.* obilježavaju i postupci ponavljanja i gomilanja rečeničnih dijelova, retorička pitanja, kao i stilistički potencijal vernakularnog idioma. Iz navedenih se sintaksostilističkih postupaka generiraju glasovi kao narativni subjekt romana.

IZVOR

1. Musabegović, Jasmina (2005) *Žene*. Glasovi., Svjetlost, Sarajevo

LITERATURA

1. Bagić, Krešimir (2012), *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb
2. Božanić, Joško (2019), *Vernakularna stilistika*, Književni krug – Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu – Katedra Čakavskog sabora, Split
3. Dželilović, Muhamed (2020), "Glas žene u 'muškoj' historiji", *Život*, LXVII/1-4, 5-21.
4. Genette, Gérard (2002), *Fikcija i dikcija*, Ceres, Zagreb
5. Guberina, Petar (1952), *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb
6. Ivas, Ivan (1988) *Ideologija u govoru*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb
7. Katnić-Bakaršić, Marina (2007), *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo
8. Kovačević, Miloš (2000), *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Katakuzin, Kragujevac
9. Puriš, Bernisa (1998), "Sintaksičko-stilističke osobine elipse", *Bosanski jezik*, 2, 103-116.
10. Puriš, Bernisa (2003), "Sintaksičko-stilističke osobine parcelacije", *Književni jezik*, 21/2, 87-92.
11. Puriš, Bernisa (2015), *Žamor večernjaka u koščelama: Lingvostilistikom kroz „Grozdanin kikut“*, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo
12. Ryznar, Anera (2017), *Suvremeni roman u raljama života: Studija o interdiskurzivnosti*, Disput, Zagreb
13. Silić, Josip (2006), *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb
14. Vuletić, Branko (1980), *Gramatika govora*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
15. Žujo, Lejla (2011), "Čempres kao prostor pamćenja u romanu *Žene*. Glasovi Jasmine Musabegović", *Istraživanja*, 6, 157-162.

STYLIZATION OF ORAL ELEMENTS IN THE NOVEL *WOMEN. VOICES.* BY JASMINA MUSABEGOVIĆ

Summary:

This paper aims to analyze and interpret the linguistic and stylistic means by which the world of the novel *Women. Voices.* by Jasmina Musabegović is built. The paper analyzes and interprets the novel's spoken language stylization, as its main stylistic feature. It is based on the assumption that orality, as a linguistic-stylistic feature of the novel, is primarily realized at the syntactic-stylistic level. In this direction, the elements of expressive syntax, such as spoken (oral) sentence length, elliptical, nominative, and fragmented sentences, as well as syntactic repetitions and accumulations, are especially explored. The mentioned syntactic-stylistic means are investigated to point out their stylistic potential in the revitalization of the tonal, rhythmic, intonation, and intensity values of the spoken language, based on which novelistic voices are generated as the narrative subject of the novel. Also, exclamatory and expressive interrogative sentences are explored in the paper as significant means of conveying emotional-expressive (affective) and intensifying the semantic values of a sentence. In doing so, it is particularly indicated that interrogative sentences, in addition to appearing as elements of expressive syntax, have a significant opening (cataphoric) value in developing the novel's narrative content. In addition, the paper points out the stylistic possibilities and values of the vernacular idiom in the stylization of novelistic expression with folk expression.

Keywords: Jasmina Musabegović; *Žene. Glasovi.* [Women. Voices.]; style; stylization; conversational style; vernacular idiom; expressive syntax

Adresa autorice
Author's address

Bernisa Puriš
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
bernisa.puris@ff.unsa.ba